

Розділ 3

СОЦІАЛЬНА РОБОТА В УКРАЇНІ: КОНЦЕПЦІЇ, ТЕХНОЛОГІЇ ТА СТРАТЕГІЇ

УДК 37.013.42:316.624

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ОПТИМІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО ВПЛИВУ НА ДЕПРИВОВАНОГО ПІДЛІТКА

Коношенко С.В., Глущенко М.О.

Державний вищий навчальний заклад

«Донбаський державний педагогічний університет»

У статті доводиться необхідність вивчення особливостей духовного й інтелектуального розвитку депривованих підлітків, умов подолання їх депривації. Обґрунтовується, що однією з вагомих причин психологічної депривації є недоліки в організації сфери дозвілля підростаючої молоді. Автори висвітлюють можливості інноваційних підходів до оптимізації виховання підростаючої депривованої особистості. Успішність інноваційних підходів до педагогічного впливу на депривованого підлітка, проголошується у статті, залежить від ступеня погодженості взаємодії, розвитку комунікації в педагогічному колективі. Теоретично обґрунтовується, що творчі можливості інноваційних педагогічних підходів у подоланні підліткової депривації полягають у використанні досягнень української гуманістичної педагогіки, ствердженні суб'єкт-суб'єктних стосунків між педагогом та підлітком, створенні педагогічного інноваційного середовища, сприятливого для цілеспрямованого формування й стимулювання духовних потреб підлітків в тому числі й засобами художньої культури.

Ключові слова: інновація, підхід, оптимізація, депривація, підліток, виховання.

Постановка проблеми. Останні роки ознаменувалися змінами в Україні, що вражають масштабністю, драматизмом, повною непередбачуваністю і глибокою суперечливістю. У країні спостерігається політичний та економічний розлад, соціальна криза, що поглиблюється, глобальне згорання соціальних програм. Українське суспільство опинилося перед загальною кризою з багатьох причин, але в тому числі у зв'язку із розривом між духовними та органічними потребами людини. Однією з найважливіших глобальних проблем нині є проблема «деградації людського духу» [2], руйнування людської душі.

На загальнодержавному рівні не вироблено чіткої позиції суспільства, передовсім інтеграційного підходу до дитинства як до реального суб'єкта майбутнього. Небезпечним у цій ситуації є те, що глибока суспільна криза, яка поглиблюється психологічною кризою людини, закріплює певний психологічний стереотип сучасної особистості, пов'язаний із негативним ставленням людини до себе, до іншої людини і до своєї держави.

Стабілізація суспільної та психологічної кризи пов'язана з виникненням таких чинників і феноменів, які здатні утворити новий порядок, спроможні сформуванню та вдосконалити нове суспільство. І найголовнішим з цих новостворюваних феноменів буде нова особистість, її оновлене в хаосі «я», її якісно нове життя.

Вченими доведено, що якість життя людини, насамперед, пов'язана зі ступенем задоволення найважливіших людських потреб як органічних, так і соціальних, духовних. Незадоволеність тих або інших потреб (за даними А. Маслоу, органічні потреби задовольняються у середньому на 85-70%, а потреби у спілкуванні лише на 50%, у самовираженні – на 10%) [6], тією або іншою мірою характеризуються як сенсорне, інформаційне чи духовне голодування, що в кінцевому рахунку призводить до депривації особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему депривації першими почали розглядати закордонні вчені. Так, феномен сенсорної депривації розглядали М. Монтесорі; емоційну і материнську депривацію вивчали В. Брутман, М. Мід та ін.; проблеми соціальної депривації досліджувалися Т. Лонгмейером і З. Матейчком. Вітчизняні вчені (Л. Божович [1], Н. Максимова [4], В. Оржеховська [7] та ін.) у розробці проблеми депривації пішли в основному шляхом запозичення здобутків західної педагогіки, психології, філософії та соціології. Їх дослідження виявились недостатньо ефективними з врахуванням ряду негативних факторів:

– по-перше, ці дані суперечливі, оскільки дослідження проводились на різній теоретико-методологічній основі, із застосуванням різного методичного забезпечення, а тому практично не можуть порівнюватися між собою;

– по-друге, в даних дослідженнях відсутня розробка засобів запобігання підліткової депривації;
 – по-третє, більшість досліджень, присвячених проблемі депривації, проведені з дітьми лише раннього та дошкільного віку. Досліджень же, присвячених безпосередньо дітям шкільного, й передусім підліткового віку, дуже мало, до того ж вони мають ретроспективний характер або характер опису окремих випадків.

Все це робить актуальним вивчення фрустрованості різноманітних потреб, особливостей духовного й інтелектуального розвитку депривованих підлітків, умов подолання депривації.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Однією з вагомих причин сенсорного голодування, а значить і психологічної депривації, є недоліки в організації сфери дозвілля підростаючої молоді. Проблема впливу культурно-дозвілєвої діяльності на людину не є чимось принципово новим для педагогічної науки: про неї висловлювались відомі мислителі минулого, вона неодноразово ставилась самим життям, її значущість підтверджувалась встановленими наукою фактами. Однак процес швидких соціальних змін, що відбуваються зараз у світі і в нашій країні, спонукають нас по-новому оцінювати питання про виховну ефективність культурно-дозвілєвої діяльності як засобу подолання депривації. У зв'язку із вказаною актуальністю, невирішеністю проблеми депривації, умов, шляхів та засобів її подолання ми вирішили зосередитися на її вирішенні.

Формулювання цілей статті. Метою статті є обґрунтування інноваційних підходів до оптимізації соціально-педагогічного впливу на депривованого підлітка.

Виклад основного матеріалу дослідження. Пошук шляхів дослідження проблеми депривації зумовив необхідність окреслення ряду теоретичних положень сучасної педагогіки та психології, націлених на експериментальну роботу. Як вже зазначалося вище, одна з психологічних причин депривативного стану підлітка криється в односторонності його повсякденного життя. Це у рівній мірі стосується й процесу виховання. Недосконалою залишається діюча система виховання. Замість сприяння реалізації власне людських потреб, технічний прогрес призвів до збільшення абсолютної кількості депривованих. Різко погіршується якість виховання, зокрема виховання дітей без сім'ї. Не можна не погодитись з думкою І. Мартинюка щодо гармонізації суспільних стосунків: «Успіху досягнуть лише ті, що створять найефективнішу виховну систему» [5, с. 12].

У процесі відходу від тотальної уніфікації й стандартизації педагогічного впливу стало очевидним, що в сучасних умовах потрібні нові концепції, парадигми й технології виховання, здатні забезпечити підготовку депривованих підлітків до життя в суспільстві з новим соціально-економічним устроєм. Необхідно радикально переглянути цілі, принципи, зміст виховання, знайти найсучасніші механізми формування всебічно розвиненої особистості підлітка.

Аналіз психолого-педагогічних досліджень українських та російських вчених (Л. Болдирева, В. Возняк, В. Оржеховська, Н. Хамська, Н. Юдіна та ін.) засвідчує, що ефективність виховного

впливу значною мірою залежить від педагогічно грамотного використання інноваційних форм, методів та засобів виховання. Тому, проводячи дослідження проблеми депривації, ми намагалися виявити можливості інноваційних підходів до оптимізації виховання підростаючої особистості.

Слова «інновація», «інноваційний» увійшли до нашої мови як пряма калька з англійського, що означає нововведення, новизну, новаторство. Вони все глибше проникають у свідомість педагогів, входять до лексики широких учительських мас. Педагогічні інновації – істотні зміни, пов'язані зі зломом певних методичних структур, відмовою від старих форм і прийомів роботи та заміною їх новими підходами, які б оптимально забезпечили процес виховання культури поведінки [7, с. 137]. Результатом педагогічних інновацій є творчий, оригінальний, нестандартний підхід у вирішенні проблем навчально-виховного процесу. Тільки на основі цього можлива поява нових технологій, прогресивних ідей, результативних методів, які дали б змогу ефективно вирішувати завдання розвитку й саморозвитку депривованої особистості. Пошук педагогічних інновацій у процесі дослідження проблеми психологічної депривації нині стає рушійною силою розвитку гармонійної особистості в цілому. На нашу думку, новизна виховної атмосфери полягає у створенні найближчого позитивного мікросередовища для депривованого підлітка. За його наявності стає можливим вироблення нових підходів до організації групових, індивідуальних форм роботи з виховання культури поведінки підлітка, формування його духовних і творчих потреб. Розвиток інноваційного виховання передбачає створення цілісної, прогностично зорієнтованої системи, адаптованої до психологічних потреб підлітка. Проблема попередження депривації вимагає особливої уваги до інноваційних процесів, до того, що заважає і що сприяє виникненню та поширенню педагогічних інновацій, а також до ролі у цьому процесі педагогічної науки. Не викликає сумніву, що успішного подолання мотивації зможуть домогтись лише освітньо-виховні заклади з високим творчим потенціалом та інноваційною спроможністю.

Завдання сучасної педагогічної науки полягає не лише у виробленні засобів інноваційних форм виховання, а й у розробці нових концепцій духовно-морального статусу особистості з її почуттями загальнолюдської й національної гідності, з тими філософсько-світоглядними та культурно-освітніми характеристиками, які органічно пов'язані з внутрішнім духовним світом підлітка, з його гуманним ставленням до природи й інших людей. Ці позиції істотною мірою пов'язані з генетично успадкованими архетипами національної свідомості і національного менталітету, як стверджує сучасна аналітична психологія людини. У надрах української свідомості, нашої національної пам'яті збереглася традиційна віра в Бога, в Божественне Провидіння, їй притаманна любов до ближнього, чесність і правдивість, любов до рідного краю, до його мальовничої природи, любов і до праці і знання, гостинність, весела вдача, любов до мистецтва, співу і танцю.

Як відомо, філософія виховання формує цілісну систему поглядів, що відображають потре-

би розвитку суспільства й самої людини. Вона відповідає на питання про цілі виховання, про те, якою повинна бути особистість, в якому напрямку треба вести її виховання, якими рисами вона повинна володіти. Філософія виховання також вирішує проблему ставлення людини до світу, до природи, до суспільства, до різноманітних людських Спільностей, до інших людей, до самого себе. Вона оцінює ті явища і процеси, які сприяють вихованню людини; визначає взаємодію між факторами й умовами формування особистості. Філософія виховання утверджує погляд на людину як найвищу цінність суспільства, як суб'єкт сучасного історичного розвитку, творця свого життя. Вона виходить з розуміння дійсності як «світу людини», як взаємодії людей. Саму ж людину розглядає як найвищу субстанцію, абсолютну цінність, «міру всіх речей». З цього виходить головне завдання виховання, мета педагогічної діяльності – формування високої сучасної культури індивіда, прилучення його до загальнолюдських та національних гуманістичних цінностей [5].

Розвиток депривованого підлітка завжди є результатом його взаємодії, контакту із соціальним середовищем. Якість же цього розвитку визначається культурою соціального середовища. Вивчення й подолання депривації можливе лише в контексті взаємодії підлітка з середовищем, виявлення характеру, способів, каналів і засобів цієї важливої комунікації. З встановленням системи законів названої взаємодії уможливиться наукова основа для регуляції депривації.

Інноваційні підходи до оптимізації педагогічного впливу мають спиратися на суб'єкт-суб'єктні відносини, в яких підліток пізнає не об'єкти, не динаміку природних чи соціальних явищ, а існування (екзистенцію) родини, смисли людського життя, пізнає духовне в самому собі і в інших.

З'ясування педагогічних засад інноваційної освіти показує, що гуманізація педагогічного процесу в його сутнісних рисах залежить від вибору навчально-виховних норм та ідеалів. На їх основі реалізуються через які реалізуються духовно-моральні і творчо-пізнавальні принципи інноваційної освіти. Зокрема, принципи суб'єкт-суб'єктного педагогічного спілкування.

Подолання депривації, формуванню творчих здібностей сприятиме нова філософія виховання, орієнтована на особистість. Вона повинна спиратися на взаємодію між індивідуальністю вихованця і виховною системою, сприяти виробленню загальнокультурних, професійних та духовно-психологічних новоутворень.

Розвиток особистої, підлітка буде ефективним на думку вченого І. Мартинюка, лише в тому випадку, якщо педагогічний вплив супроводжуватиметься позитивними естетичними почуттями, зокрема «почуттями прекрасного, комічного» [5, с. 115].

Результати виховного педагогічного впливу, спрямованого на подолання депривації, повинні характеризуватися тільки тим, що дитина може відтворити, зробити за зразком, скільки тим, чи сформована в неї мотивація до навчальної діяльності. Який досвід творчої діяльності набутий підлітком з певного предмету, такий і його творчий потенціал у цілому.

Керуючись вищесказаним, слід не просто удосконалювати систему педагогічного впливу, різні рівні навчально-виховних закладів, а й створювати особливе освітньо-виховне середовище.

В інноваційних моделях педагогічного впливу педагог виконує не роль «фільтра» перепускання через себе інформації, а є консультантом в діяльності підлітка, носієм корисної інформації. В ідеалі педагог стає організатором самостійного виховного пізнання дітей, не головною діючою особою серед них, а режисером «взаємодії з навчальним матеріалом, між собою та з вихователем». Коректне управління педагогічним процесом завжди сприяє саморозвиткові, допомагає подолати деприваційний синдром – особистості [4]. У зв'язку з цим цікаві, на нашу думку афоризми Т. Суцєнко: «Суди інших по тому, який ти є, тоді рідко «помилятимешся», «Справедливим може бути лише той, хто знає, як поставити себе на місце інших» [8].

Інноваційні підходи до оптимізації педагогічного впливу на депривованого підлітка містять в собі значний творчий потенціал. Вони допомагають у вирішенні проблеми підліткової депривації, виробленні необхідних для цього технологій та методів, створенні цілісної, прогностично зорієнтованої системи, що передбачає як гуманізацію відносин між педагогом і підлітком, орієнтацію на суб'єкт-суб'єктні стосунки. Впровадження педагогічних інновацій гуманістичної педагогіки сприятиме успішному подоланню підліткової психологічної депривації, досягненню якісно нового стану суспільства – зробити його не закритим, одноманітним, а відкритим й багатовимірним. В цьому велику роль має відігравати сучасна теорія філософії виховання, передусім концепція творчої особистості. Оптимізація процесу виховання неможлива, зокрема, без цілеспрямованого формування духовних потреб підлітків, в тому числі й засобами художньої культури. Адже вона «дає змогу зазирнути в чужу живу душу, пережити її горе, її радість, вона викликає в нас інтерес, зацікавлення до інших людей та їх духовного життя» [2, с. 47].

Висновки. Успішність інноваційних підходів до педагогічного впливу на депривованого підлітка залежить від ступеня погодженості взаємодії, розвитку комунікації в педагогічному колективі. Впровадженню інноваційних підходів сприяє, передусім, створенню так званого спільного інноваційного середовища, соціального клімату. Творчі можливості інноваційних педагогічних підходів у подоланні підліткової депривації полягають передусім: у використанні досягнень української гуманістичної педагогіки, ствердженні суб'єкт-суб'єктних стосунків між педагогом та підлітком, створенні педагогічного інноваційного середовища, сприятливого для цілеспрямованого формування й стимулювання духовних потреб підлітків в тому числі й засобами художньої культури.

Перспективами подальшого розвитку в цьому напрямку вбачаємо пошук нових форм співробітництва, координації співпраці науковців, керівників культурно-дозвіллевих закладів, методистів щодо оптимізації соціально-педагогічного впливу на депривованого підлітка засобами культурно-дозвіллевої діяльності.

Список літератури:

1. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте / Л.И. Божович. – М.: Просвещение, 2008. – 464 с.
2. Життєві кризи особистості: наук.-методичний посібник: У 2 ч. / за ред. В.М. Доній, Г.М. Несен, Л.В. Сохань Д.Т. Єрмакова та ін. – К.: Слово, 2008. – Ч. 1. – 564 с.
3. Лонгмайер Йозеф, Матейчик Зденек. Фрустрация в детском возрасте / Лонгмайер Йозеф, Матейчик Зденек. – Прага, 2004. – 262 с.
4. Максимова Н. Воспитательная работа с социально дезадаптированными школьниками / Н. Максимова. – К.: Наукова думка, 2007. – 302 с.
5. Мартынюк И.О. Жизненные цели личности: понятие, структура, механизм формирования / Мартынюк И.О. – К.: Наукова думка, 2008. – 117 с.
6. Маслоу А. Психология Батия / Маслоу А. / Пер. с англ. – М., 2007. – 230 с.
7. Оржеховська В.М. Профілактика правопорушень серед неповнолітніх. Навчально-методичний посібник / Оржеховська В.М. – К.: Віан, 2006. – 352 с.
8. Суценок Т.І. Фактори позашкільного виховання / Суценок Т.І. // Початкова школа. – 2006. – № 3. – С. 54-62.

Коношенко С.В., Глущенко М.А.

Государственное высшее учебное заведение

«Донбасский государственный педагогический университет»

ИННОВАЦИОННЫЕ ПОДХОДЫ К ОПТИМИЗАЦИИ СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ВЛИЯНИЯ НА ДЕПРИВИРОВАННОГО ПОДРОСТКА

Аннотация

В статье доказывается необходимость изучения особенностей духовного и интеллектуального развития депривированных подростков, условий преодоления их депривации. Обосновывается, что одной из весомых причин психологической депривации есть недостатки в организации сферы досуга подрастающей молодежи. Авторы освещают возможности инновационных подходов к оптимизации воспитания подрастающей депривированной личности. Успешность инновационных подходов к педагогическому воздействию на депривированного подростка, провозглашается в статье, зависит от степени согласованности, взаимодействия, развития коммуникации в педагогическом коллективе. Теоретически обосновывается, что творческие возможности инновационных педагогических подходов в преодолении подростковой депривации заключаются в использовании достижений украинской гуманистической педагогики, утверждении субъект-субъектных отношений между педагогом и ребенком, организации педагогической инновационной среды, благоприятной для целенаправленного формирования и стимулирования духовных потребностей подростков в том числе и средствами художественной культуры.

Ключевые слова: инновация, подход, оптимизация, депривация, подросток, воспитание.

Konoshenko S.V., Glushchenko M.A.

State Higher Educational Institution

«Donbas State Teachers' Training University»

INNOVATIVE APPROACHES TO OPTIMIZE SOCIAL AND PEDAGOGICAL INFLUENCE ON THE DEPRIVED ADOLESCENCE

Summary

The article requires the necessity of studying the peculiarities of spiritual and intellectual development of deprived teenagers, the conditions for overcoming their deprivation. It is substantiated that one of the most important reasons for psychological deprivation is the disadvantages of organizing leisure activities for young people. The authors highlight the potential of innovative approaches to optimizing the education of growing up deprived personality. The success of innovative approaches to pedagogical influence on the deprived teenager, stated in the article, depends on the degree of coherence of interaction, the development of communication in the pedagogical team. It is theoretically substantiated that creative possibilities of innovative pedagogical approaches in overcoming teenage deprivation consist in the use of the achievements of Ukrainian humanistic pedagogy, the affirmation of subject-subject relations between a teacher and a teenager, the creation of a pedagogical innovative environment conducive to the purposeful formation and stimulation of the spiritual needs of adolescents in including means of artistic culture.

Keywords: innovation, approach, optimization, deprivation, teenager, upbringing.